

نقد و بررسی کتاب مجانی الشعر العربی الحدیث و مدارسه «مجموعه شعر معاصر عربی و مکتبهای ادبی»

کاظم عظیمی
Azimy57@yahoo.com

مجانى الشعر العربى الحدیث و مدارسه نوشته الدكتور صادق خورشیا، تهران، سمت،
چاپ اول ۱۳۸۱ ش، ۲۵۱ ص، وزیری، ۱۰۵۰۰ ریال

کتاب درسی متون نظم و نثر

گروه زبان و ادبیات عربی سازمان سمت تاکنون، ۲۶ کتاب درسی برای دانشجویان این رشته به چاپ رسانیده است. کتاب *مجانى الشعر...* نیز از آن زمره و یکی از منابع مهم درس متون نظم و نثر معاصر محسوب می‌شود که برای دانشجویان این رشته در مقطع کارشناسی تألیف شده است.

دقت نظر مؤلف در شرح و بررسی مکاتب ادبی، نقد و تحلیل علمی اشعاری که برای نمونه ذکر شده‌اند و معرفی منابع جدید و قوی باعث جذابیت این کتاب شده است. رشته زبان و ادبیات عربی به کتابهایی با این سبک نقد و تحلیل، نیاز مبرم دارد. کتاب *مجانى الشعر العربى الحدیث و مدارسه* شامل یک دیباچه و دو بخش اصلی است که این دو بخش خود به زیر شاخه‌های دیگری تقسیم می‌شود. فهرست مطالب، فهرست منابع و مآخذ و تمرینات و پرسشهایی درباره موضوعات مختلف کتاب در پایان کتاب درج شده است.

در بخش اول مؤلف ضمن دو عنوان مباحث خود را آغاز نموده است:
مباحث نقدیة - ادبیة: در این بخش ضمن تعریف تجربه شعری، انواع و عناصر

آن طبق نظریات مطرح در ادبیات مورد تحلیل قرار گرفته است. در ادامه وحدت عضوی قصیده، وحدت موضوعی و وحدت فضای روانی آن مورد دقت نظر قرار گرفته است.

مباحث بلاغیه: در این قسمت به انواع سبک شامل سبک ادبی، علمی و علمی ادبی و ویژگیها و عناصر هر یک به طور جداگانه توجه شده است. صور بلاغی یا صور بیانی شامل تشبیه، کنایه، مجاز و استعاره از دیگر مباحثی است که در این قسمت بررسی شده است. در پایان این قسمت موضوعات علم معانی چون اسلوب خبیری و انشایی، طلب و انواع آن، قصر، ایجاز و اطناب مورد دقت نظر قرار گرفته است.

قسمت اصلی کتاب بخش دوم آن است. در این بخش مؤلف بعد از یک مقدمه کوتاه درباره حیات ادبی عرب قبل از عصر نهضت و شرح و بسط عصر نهضت، به معرفی مکتبهای مهم ادبی معاصر عرب پرداخته است:

مکتب احیاء یا خیزش (بعث). در اینجا علت نام‌گذاری این مکتب، پیشروان آن، نخستین جرقه‌های آغازین این مکتب، علل و اسباب آن، جلوه‌های نوآوری در این مکتب و نقش محمود سامی البارودی و احمد شوقی در تکامل آن بررسی شده است. ارتقای لفظ و عبارت از ضعف و ابتدال، پرهیز از صنایع بدیعی، دوری از غموض و معماگونه‌گی و روی آوردن به وضوح و سهولت، دوری از موضوعات تکراری و سطحی و توجه به نوآوری و تنوع، انتقال از امور ناچیز شخصی به مسائل مهم عمومی و بیان احساسات وجدانی و موضوعات زندگی امروزی و مسائل ملی از مهم‌ترین شاخصه‌های این مکتب برشمرده شده است. در ادامه این بخش نویسنده اشعاری از محمود سامی البارودی، احمد شوقی، حافظ ابراهیم، معروف الرصافی و بشاره الخوری را مورد شرح و بررسی قرار داده است.

مکتب رمانتیسیم. در این قسمت نگارنده کتاب ضمن بررسی عیوب مکتب احیاء یا بعث چون: افراط در توجه به شعر قدیم و تقلید از آن، اهتمام به شعر مناسبات، رویگردانی از تجارب ذاتی و توجه به خارج از آن و اهتمام بیش از حد به ساخت، شکل و قالب شعر و وحدت بیت شعری، به معرفی مکتب رمانتیک و پیشرو آن خلیل مطران می‌پردازد. تأثیرپذیری خلیل مطران از شعرای فرانسه از مهم‌ترین علل بنای مکتب رمانتیسیم معرفی شده است. در ادامه این مبحث مؤلف به ویژگیهای اساسی

مکتب رمانتیسیم همچون: قوت عاطفه و گرمی و جوشش آن، صدق فنی، شرح و بسط انفعالات انسانی، اصالت زیبایی، خیر، حق و عشق، امتزاج با طبیعت و ذوب در آن و احساس غربت دایم می‌پردازد.

در شرح و توضیح مکتب رمانتیسیم مؤلف در این بخش زیرمجموعه‌های آن را چون مکتب مهجر-انجمن ادبی دیوان - انجمن ادبی آپولو که در پی ظهور آن در داخل و خارج جهان عرب به وجود آمدند مورد نقد و بررسی قرار می‌دهد:

۱. **انجمن ادبی دیوان.** نویسنده در این بخش به بررسی علت این نام‌گذاری و مؤسسان اصلی این انجمن چون عباس محمود العقاد، ابراهیم المازنی، عبدالرحمن شکری می‌پردازد. مؤلف مهم‌ترین ویژگی‌های این انجمن را چنین برمی‌شمارد: جمع بین دو فرهنگ عربی و انگلیسی، استفاده از شعر برای انعکاس نظریات فکری - فلسفی انسان، وحدت عضوی قصیده، طغیان عقل بر عاطفه و تسلط فکر بر احساس، تعمق و دقت در هستی و اسرار آن، صدق تعبیر و دوری از مبالغات، ظهور آثار غم و درد و اندوه و بدبینی در این نوع از شعر و رهایی از آداب و سنن شعر قدیم و به‌کارگیری زبان امروزی.

۲. **انجمن ادبی آپولو.** مؤلف ضمن معرفی احمدزکی ابوشادی و احمد شوقی به عنوان پیشروان تأسیس این انجمن، اهداف این انجمن را چنین برمی‌شمارد: مقابله با استفاده از شعر به نفع حزب یا شاعری معین، جایگزینی همکاری و برادری به جای درگیری بین شعرا، ارتقای شعر عربی و هدایت زحمات و تلاشهای شاعران به جایگاه اصلی خود، به‌کارگیری شعر برای دفاع از کرامت ادبی، اجتماعی و مادی شاعران و یاری جنبشهای فنی در عرصه شعر.

۳. **مکتب مهجر.** در اینجا مؤلف ابتدا تاریخچه تشکیل این مکتب را در امریکای شمالی و جنوبی شرح داده و علل مهاجرت شاعران، کشورهای مقصد شاعران، تأثیر مهاجرت بر شعرا، مظاهر تأثیرپذیری از شرایط جدید و فعالیت‌های فرهنگی مهاجرین را بررسی کرده است. همچنین، عوامل مؤثر در شکل‌گیری ادبیات مهجر، تأثیر آن بر شعر شرق عربی و ویژگی‌های ادبیات مهجر را بررسی نموده و شرح حال ایلیا ابوماضی و قطعه شعری از وی را به عنوان نمونه آورده است.

مکتب واقع‌گرایی. مؤلف در این زمینه به بررسی تأثیرات جنگ جهانی در

زندگی سیاسی-اجتماعی و اقتصادی مردم پرداخته، زمینه‌های شکل‌گیری مکتب واقع‌گرایی، علل پیدایش، تقابل بین مکتب کلاسیک و رمانتیک و پیشگامان مکتب واقع‌گرایی را شرح داده است.

مکتب رمزگرایی. مؤلف در این گفتار ضمن بررسی انقلاب صنعتی، تحولات علمی و فلسفی پایان قرن نوزدهم در اروپا، نظری کوتاه بر واقع‌گرایی و طبیعی‌گرایی دارد و سپس به تفاوت بین رمز و مکتب رمزگرایی پرداخته، ارکان فکری آن را تشریح نموده است. بررسی نمونه‌هایی از شعر پیروان این مکتب چون سعید عقل قسمتی دیگر از این بخش است. مؤلف مهم‌ترین اصول و ارکان این مکتب را چنین برمی‌شمارد: عدم اعتماد بر ادراکات حواس پنجگانه، عدم وضوح و روشنی در اشعار، الفاظ و عبارات - زیرا شعر ابزار اطلاع‌رسانی نیست - پرهیز از ابتذال در کلام، پرهیز از موضوعات سیاسی، ارتقای ادب به ماورای حس، غیب و متافیزیک، امکان وصول به معانی بلند و کشف اسرار با زبان رمزی و پیچیده.

قصیده‌الشر یا شعر سپید آخرین موضوعی است که مؤلف در این کتاب به آن پرداخته است. در این بخش با اشاره به ریشه‌های فکری-فلسفی شکل‌گیری قصیده‌الشر و اسباب آن، مدرنیسم در جهان غرب و جهان عرب مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. پایان بخش این کتاب تمرینات عملی و سؤالاتی در خصوص مطالب و موضوعات محتوای این کتاب است. مهم‌ترین مزایای این کتاب از نظر نگارنده عبارت‌اند از:

۱. نویسنده، مطالب و ویژگیهای مکتبهای ادبی را در جهان عرب بسیار واضح و روشن بیان نموده است؛ اهمیت این موضوع زمانی مشخص می‌شود که بدانیم در غالب کتابهایی که در رشته زبان و ادبیات عربی درباره مکتبهای ادبی و ویژگیهای آن سخن رفته است ابهاماتی وجود دارد که خواننده نمی‌تواند به صورت مشخص چهارچوب کلی این مکاتب را شناسایی و بررسی نماید. ویژگیهایی چون مهم‌ترین خصوصیات هر مکتب ادبی، علل ظهور آن، مهم‌ترین پیشروان آن، تأثیر آن مکتب بر روند ادبیات و شرح و بسط جلوه‌های نوآوری یا تقلید در این مکتب از شاخصه‌های مهم این کتاب در این زمینه است.

۲. دقت نظر نویسنده در اشعار شعرای مکاتب مختلف در این کتاب، قابل توجه

است؛ زیرا مؤلف در انتخاب این اشعار به قصایدی توجه دارد که به صورت أحسن و اکمل مکتب مربوط و ویژگیهای آن را منعکس کرده است. به عنوان مثال، قصیده «مساء» خلیل مطران بهترین نمونه از شعر رمانتیک است و نویسنده نیز با دقت کامل ویژگیها و خصوصیات مورد نظر این مکتب را در این قصیده مورد نقد و بررسی قرار داده است. قصیده «ارادة الشعب» ابوالقاسم الشابی، قصیده «بالرغم مناقد نضیع» عبدالوهاب البیاتی و قصیده «البندقیة» نزار قبانی از مکتب واقع‌گرایی و قصیده «سقوط الشمس» سعید عقل از مکتب رمزگرایی از دیگر اشعار برجسته و معروف است که شرح و تحلیل علمی و دقیق آن، بر ارزش این کتاب افزوده است.

۳. منابع مورد استفاده نویسنده این کتاب جدید و دارای ارزش علمی بالاست. اگر یکی از شاخصهای کتاب مطلوب دانشگاهی را استفاده از منابع علمی جدید در نظر بگیریم، این کتاب به نحو شایسته‌ای از منابع علمی جدید بهره برده است. مؤلف منابع علمی جدیدتری را نیز در پاورقی مباحث مربوط آورده است که برای مطالعه و تحقیق بیشتر توسط دانشجویان راهگشاست.

۴. روش مؤلف در نقد و بررسی اشعار، جدید و جذاب است، زیرا نویسنده ابتدا ابیاتی از قصیده را که از نظر معنایی انسجام دارند ذکر می‌کند و سپس با ارائه معنای لغات، به شرح معنای این چند بیت می‌پردازد. شرح افکار و عاطفه غالب و نقد اسلوب آن از دیگر موضوعاتی است که نویسنده با دقت نظر به آن پرداخته است. شرح صنایع بیانی و بدیعی و نظری کلی به قصیده پایان‌بخش این روش نیکوست.

۵. زبان ساده و الفاظ آسان و جملات سلیس و روان بهره‌برداری از این کتاب را حتی برای دانشجویان ترم اول کارشناسی، آسان نموده است. عده‌ای از مؤلفان و نویسندگان این رشته به کار بردن کلمات پیچیده و متکلف را نشانه بار علمی آن می‌دانند در حالی که میزان بار علمی کتاب را باید در اذهان و افکار دانشجویان جستجو کرد. این کتاب از حیث برقراری ارتباط با دانشجو و به‌کارگیری زبانی روان بسیار موفق است.

۶. عنوان‌بندی مناسب با استفاده از لغات و اصطلاحات مأنوس برای مخاطب و شرح و تفصیل زیر عنوانها به اندازه مورد نیاز، از دیگر خصوصیات این کتاب است. بعضی از کتابهای درسی با استفاده از عناوین نامأنوس و اطاله کلام در زیر عناوین سررشته افکار مخاطب و خواننده را به هم می‌ریزد.

۷. جلد خوش‌رنگ و طرح جلد جذاب این کتاب از دیگر مزایای آن است و این نشان می‌دهد که نباید تأثیر رنگ و طرح جلد و عنوان و رنگ آن را در جذب مخاطب نادیده گرفت.

این کتاب مانند سایر کتابهای درسی ضعفهایی دارد. بدیهی است برای نزدیک شدن به مرز ایدئال لازم است این موارد نیز مورد دقت نظر قرار گیرد که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از:

۱. در تحلیل اشعار هماهنگی وجود ندارد. مؤلف در بعضی از قصاید معنای لغات، افکار، عاطفه غالب بر شعر، سبک شعر و نکات و صنایع بدیعی و بیانی را به تفصیل شرح داده است ولی در پاره‌ای اشعار تنها به بعضی از این موارد بسنده نموده است.

۲. وجود اشکالات نحوی در بعضی از جملات و عبارات این کتاب نیز آشکار است و از قابلیت فهم مطالب می‌کاهد.

۳. تمرینات و سؤالات مندرج در پایان این کتاب حافظه‌مدار است و استنباطی نیست. این تمرینات بر محفوظات دانشجو تکیه دارند و قدرت تفکر و استنباط وی را به چالش نمی‌کشند.

۴. مقدمه مؤلف در خصوص مسائل بلاغی - ادبی ملال‌آور است، زیرا وی در این مقدمه بسیاری از مباحثی را که در حوزه بلاغت و نظریه ادبیات مطرح است، آورده و عملاً مقدمه آن را به کتاب بلاغت تبدیل کرده است.

۵. عدم اشاره مختصر به تاریخچه مکاتب ادبی در غرب از دیگر نقیصه‌های این کتاب است، زیرا مؤلف می‌توانست با اشاره به روند شکل‌گیری مکاتب ادبی در غرب و مهم‌ترین پیشروان آن، دانشجو را در آشنایی عمیق‌تر با این مکاتب یاری نماید.

پی‌نوشتها

۱. استاد رشته زبان و ادبیات عربی دانشگاه علامه طباطبایی که اینک جهت پاره‌ای امور تحقیقاتی در عربستان اقامت دارد.

منابع

- آذرنوش، آذرتاش؛ آموزش زبان عربی؛ تهران: مرکز نشر دانشگاهی، ۱۳۷۰.
- کاردان، علی محمد؛ «نقش کتاب دانشگاهی و ویژگیهای آن»، سخن سمت؛ شماره ۱۰، ۱۳۸۲.
- متین، پیمان؛ «کتاب درسی معیار در انگلستان»، سخن سمت؛ شماره ۱۳، ۱۳۸۳.